

ТЪЛКУВАТЕЛНО РЕШЕНИЕ

5/2014

гр.София,12.12.2016 год.

Върховният касационен съд на Република България, Общо събрание на Гражданска и Търговска колегия /ОСГТК/ в съдебно заседание на 10 ноември 2016 год. в състав:

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСГТК,
ЗАМ.-ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и
ПРЕДСЕДАТЕЛ на Гражданска колегия:
КРАСИМИР ВЛАХОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ на ОТДЕЛЕНИЯ:
БОЙКА СТОИЛОВА
ВАНЯ АЛЕКСИЕВА
СВЕТЛА ДИМИТРОВА
И.Ф. ДОБРИЛА ВАСИЛЕВА
И.Ф. ПЛАМЕН СТОЕВ

ЧЛЕНОВЕ:

1.РОСИЦА КОВАЧЕВА	15. ЗЛАТКА РУСЕВА
2.ЖАНИН СИЛДАРЕВА	16. ДИЯНА ЦЕНЕВА
3.КАПКА ЮСТИНИЯНОВА	17. МАРИЯ ИВАНОВА
4.СИМЕОН ЧАНАЧЕВ	18. СВЕТЛАНА КАЛИНОВА
5.ЕМАНУЕЛА БАЛЕВСКА	19. МАРИАНА КОСТОВА
6.БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА	20. ГЪЛЪБИНА ГЕНЧЕВА
7.СТОИЛ СОТИРОВ	21. СНЕЖАНКА НИКОЛОВА
8.ТАТЯНА ВЪРБАНОВА	22. МАРИО ПЪРВАНОВ
9.МАРГАРИТА СОКОЛОВА	23. ЕМИЛ МАРКОВ
10.БОРИСЛАВ БЕЛАЗЕЛКОВ	24. КАМЕЛИЯ ЕФРЕМОВА
11.СВЕТЛА ЦАЧЕВА	25. ЕМИЛ ТОМОВ
12.РАДОСТИНА КАРАКОЛЕВА	26. АЛБЕНА БОНЕВА
13.ВЕСКА РАЙЧЕВА	27. СВЕТЛА БОЯДЖИЕВА
14.ЕЛЕОНОРА ЧАНАЧЕВА	28. ЖИВА ДЕКОВА

29. МИМИ ФУРНАДЖИЕВА
30. КАМЕЛИЯ МАРИНОВА
31. ЗДРАВКА ПЪРВАНОВА
32. ВАСИЛКА ИЛИЕВА
33. ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА
34. ТЕОДОРА ГРОЗДЕВА
35. ИЛИЯНА ПАПАЗОВА
36. ЗОЯ АТАНАСОВА
37. ВЕЛИСЛАВ ПАВКОВ
38. ВЕСЕЛКА МАРЕВА
39. БОРИС ИЛИЕВ
40. БОНКА ЙОНКОВА
41. ДИАНА ХИТОВА
42. БОЯН ЦОНЕВ
43. БОЯН БАЛЕВСКИ
44. ИРИНА ПЕТРОВА
45. МАРГАРИТА ГЕОРГИЕВА
46. РОСИЦА БОЖИЛОВА
47. ДРАГОМИР ДРАГНЕВ
48. ВЛАДИМИР ЙОРДАНОВ
49. ДИМИТЪР ДИМИТРОВ
50. ЛЮБКА АНДОНОВА
51. ДАНИЕЛА СТОЯНОВА
52. ГЕРГАНА НИКОВА
53. ПЕТЯ ХОРОЗОВА
54. АННА БАЕВА
55. ВЕРОНИКА НИКОЛОВА
56. НИКОЛАЙ МАРКОВ
57. ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ

при участието на секретаря Красимира Атанасова
постави на разглеждане тълкувателно дело № 5 по описа за 2014 г. на
Общото събрание на Гражданска и Търговска колегия
докладвано от съдия БОЯН ЦОНЕВ

Тълкувателното дело е образувано с разпореждане от 01.10.2014 г. на председателя на Върховния касационен съд (ВКС), на основание чл. 128, ал. 1 ЗСВ, по предложение на заместник-председателите на ВКС и ръководители на Гражданската и Търговската колегия (ГК и ТК) на ВКС, по следния въпрос:

Какво следва да е необходимото съдържание на пълномощното, за да е налице валидно упълномощаване за разпореждане с имущество на упълномощителя.

По предложение на заместниците на председателя и ръководители на ГК и ТК на ВКС, разпореждането от 01.10.2014 г. е допълнено с разпореждане от 27.04.2015 г. на председателя на ВКС, като в предмета на тълкувателното дело са включени и следните два въпроса:

Какъв е видът недействителност на договор, сключен от пълномощник без представителна власт, при липса на потвърждаване от лицето, от името на което е сключен договорът.

Какъв е видът недействителност на договор, при който представителят на едната страна се е споразумял с другата страна във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД.

I. По първия въпрос: какво следва да е необходимото съдържание на пълномощното, за да е налице валидно

упълномощаване за разпореждане с имущество на упълномощителя.

По този въпрос е установена противоречива практика, обективирана в постановени по реда на чл. 290 ГПК, решения на съдебни състави на ГК и ТК на ВКС.

Според едно от становищата, пълномощното за извършване на разпоредителни действия с недвижим имот следва да съдържа индивидуализация на съответния имот, съществените условия на договора, а при продажба – посочване на конкретната цена. В противен случай пълномощното е общо, при което предоставянето на неограничена представителна власт и право на пълномощника да договаря при условия, каквито намери за добре, не изразява волята на упълномощителя относно основните параметри на сделката и не предоставя изрично (конкретно) упълномощаване, с оглед което, извършеното от пълномощника разпоредително действие е без представителна власт по смисъла на чл. 42 ЗЗД.

Според друго становище, за да е налице валидно учредена представителна власт с последиците по чл. 36, ал. 2 ЗЗД, е достатъчно с пълномощното да се даде право на пълномощника да се разпорежда с имуществото на представлявания чрез конкретни разпоредителни сделки или действия – продажба, дарение, ипотека и т.н., без да е необходимо в пълномощното да са определени съдържанието и съществените елементи на конкретната сделка или действие. Ако същите не са посочени, по аргумент от чл. 39, ал. 1 ЗЗД следва да се приеме, че тяхното уговаряне е предоставено на пълномощника, а доколко уговореното е в интерес на представлявания, е от значение за отговорността по чл. 40 ЗЗД.

В други решения на състави на ВКС също е прието, че цената на сделката не е задължителен елемент от съдържанието на пълномощното и непосочването ѝ не го прави недействително. Когато цената не е определена от упълномощителя, извършената от пълномощника сделка е валидна, освен ако последният и лицето, с което договаря, се споразумеят във вреда на представлявания, в който случай отношенията между упълномощител и пълномощник се уреждат по правилата на чл. 39 и чл. 40 ЗЗД. Има и решения, в които е прието, че в хипотезата, при която пълномощникът на продавача е овластен да определи цената, сключеният от него договор за покупко-продажба не е нищожен на това основание, но ако е установено договаряне във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, договарянето е нищожен поради накърняване на добрите нрави.

Общото събрание на ГК и ТК (ОСГТК) на ВКС намира следното:

1. Съгласно разпоредбите на чл. 36 ЗЗД, представителството е извършване на правни сделки и действия за друго лице и от негово име с непосредствено действие за него. Представителната власт е непритезателно субективно право на представителя да извършва правни действия от името на представлявания. На представителната власт, като непритезателно право, съответства правно задължение на

представявания да търпи в своята правна сфера правните последици от действията на представителя. Представителството по правило обслужва интересите на представявания, поради което при упражняване на представителната власт представителят е длъжен да се ръководи изключително от тези интереси.

При доброволното представителство, представителната власт възниква изцяло по волята на представявания (чл. 36, ал. 1 ЗЗД). Учредяването на представителната власт става чрез едностранна правна сделка – упълномощаване на представителя да извършва от името на упълномощителя правни действия, чиито правни последици настъпват направо за представявания (чл. 36, ал. 2 ЗЗД). От упълномощаването, като юридически факт, се създава правоотношение между упълномощителя и пълномощника. Упълномощителят извършва упълномощаването, за да може чрез пълномощника си да постигне един желан от него правен резултат. Обемът на представителната власт на пълномощника спрямо третите лица се определя според това, което упълномощителят е изявил при извършването на упълномощителната сделка (чл. 39, ал. 1 ЗЗД). Както при всяко друго волеизявление, насочено към пораждање на определени правни последици, и при упълномощаването упълномощителят си служи с определени думи и изрази, с които външно изразява волята си да настъпят целените с упълномощаването правни последици – възникване на представителна власт за пълномощника в определен обем и съдържание. Упълномощителят обективира и изявява волята си за упълномощаването в пълномощно, когато сам е избрал писмената форма, или когато законът изисква такава или особена форма за валидността и/или доказването на упълномощителната сделка (например – чл. 37 ЗЗД, чл. 21, ал. 1, изр. 3 ТЗ, чл. 26, ал. 1, изр. 3 ТЗ, чл. 33, изр. 1 и 2 ГПК и пр.). От значение за съдържанието на представителната власт е единствено волята на упълномощителя, отразена в този акт, с който се учредява доброволното представителство – пълномощното (чл. 39, ал. 1 ЗЗД), като при тълкуването му съответно приложение намират правилата на чл. 20 ЗЗД (чл. 44 ЗЗД).

Правната теория приема, че според обема на учредената представителна власт видовете упълномощаване, респ. – видовете пълномощни са: общо (генерално) и изрично (специално, конкретно). При общото упълномощаване не се посочват конкретните правни действия или сделки, които пълномощникът е овластен да извърши, а обемът на представителната власт, или не се ограничава – отнася се до всякакви правни действия от името на упълномощителя, или се определя чрез посочване на по-общи характерни белези. При изричното (специалното) упълномощаване обемът на представителната власт се определя конкретно, чрез посочване на отделни правни действия или на правните последици, които следва да се породят. Класификацията е условна, тъй като критерият – степента на „изричност“ и конкретизация, е относителен.

2. В действащото българско законодателство няма обща правна норма, която да установява изисквания за съдържанието на пълномощното, с оглед валидността на упълномощителната сделка или на последващата я правна сделка или действие, извършени чрез пълномощника; или да разграничава и да класифицира пълномощните, според това, дали те са дадени за извършването на разпоредителни правни сделки или действия, или за извършването на такива за обикновено управление на имущество на упълномощителя. В исторически план, такова легално разграничение и класификация е било дадено в разпоредбата на чл. 487 от отменения ЗЗД от 1892 г.

Легално разграничение е налице само в някои специални разпоредби от действащото законодателство, например: чл. 22, ал. 2, изр. 1 ТЗ, чл. 26, ал. 2, изр. 1 ТЗ, чл. 34, ал. 3 ГПК. В действащото законодателство (а и в отменения ЗЗД от 1892 г.) не са установени нормативни изисквания и за съдържанието на „изричното“ („специалното“) пълномощно по смисъла на посочените и други подобни разпоредби, освен, и то само донякъде – в самите тези специални норми (например – чл. 34, ал. 3 ГПК, където са изброени някои действия на разпореждане, но накрая отново е използвана обща формулировка). По-конкретно – не са установени общи изисквания от законодателя, такова „изрично“ („специално“) пълномощно да има някакво задължително съдържание, в което да са посочени и изброени конкретно по вид разпоредителните сделки и действия, които пълномощникът е овластен да извърши, техните съществени елементи, включително – цената (стойността, когато сделката или действието имат такава) и конкретното имущество – предмет на разпореждането, както и лицето, което да го придобие или да се облагодетелства от него, договаряйки с пълномощника.

3. При възприетия от законодателя в общата уредба на упълномощаването (чл. 36-43 ЗЗД) принцип на свободата на договаряне (чл. 9, вр. чл. 44 ЗЗД), пределно ясно намерил израз в чл. 39, ал. 1 ЗЗД, единственото общо правило, което може да бъде изведено по тълкувателен път в отговор на разглеждания въпрос, е, че за да е налице упълномощаване с последиците по чл. 36, ал. 2 ЗЗД за валидно разпореждане с имущество на упълномощителя, необходимо и достатъчно е в пълномощното ясно и еднозначно, общо да е изразена волята на упълномощителя за извършване на разпоредителни правни сделки или действия от негово име чрез пълномощника, като последният (един или няколко – чл. 39, ал. 2 ЗЗД) също следва да е ясно и еднозначно посочен в пълномощното. Само когато правна норма изрично установява определени изисквания относно необходимото съдържание на даден вид пълномощно, то следва да отговаря на тези изисквания (например – посочените по-горе особени хипотези на чл. 22, ал. 2, изр. 1 ТЗ, чл. 26, ал. 2, изр. 1 ТЗ, чл. 34, ал. 3 ГПК и др.). По пътя на тълкуването на закона не биха могли да се поставят други изисквания към съдържанието на пълномощното за извършване на разпоредителни сделки и действия, тъй като такова тълкуване е без

нормативна опора и с него би се посегнало на гарантираната от закона възможност упълномощителят сам и по своя преценка да определи обема и ограниченията на представителната власт, която предоставя на своя пълномощник.

4. Този отговор на разглеждания въпрос, респ. – тълкуването на действащото законодателство именно в тази насока, следват и от целта и функциите на института на доброволното представителство, респ. – от необходимостта, от която то е породено и се е развило в исторически план. Тази необходимост – дадено лице да извършва правни сделки и действия (включително такива на разпореждане) не лично, а чрез пълномощник, произтича от причини, които могат да се обобщят в две основни насоки: фактическа (физическа) невъзможност сделките или действията да се извършат лично – отсъствие, лична или служебна ангажираност, заболяване и пр.; или липса на достатъчно специални знания, умения, компетентност, за да се извършат сделките или действията лично. Необходимостта от преодоляването най-вече на втората група причини (а и необходимостта от възникващото по силата на закона представителство на недееспособни физически лица и на юридически лица) исторически обуславя изоставянето на разбирането, че представителят е само пратеник (нунций), който само „пренася” волеизявлението на представлявания, а единствено последното от своя страна е от значение за пораждането на правните последици на съответната сделка или действие – според тази по-стара теория. Съгласно по-съвременната репрезентационна теория (и нейните разновидности), волеизявлението на упълномощителя е от значение единствено за самото упълномощаване, т.е. – за учредяването на представителната власт и очертаването на нейния обем, а пълномощникът, макар да действа от името на представлявания в рамките на представителната власт, изразява своя собствена воля при извършването на съответната правна сделка или действие, като именно волеизявлението на представителя е от значение за пораждането на целените правни последици, които настъпват направо в правната сфера на упълномощителя.

Изхождайки именно от последното разбиране за същността и функциите на представителството, действащото законодателство не установява никакви общи изисквания за необходимо съдържание на пълномощното, с оглед валидността както на самата упълномощителна сделка, така и на последващите я разпоредителни сделки или действия. Упълномощаването е винаги валидно, стига да не нарушава изрична повелителна норма на закона или да не накърнява добрите нрави (чл. 9, вр. чл. 44 ЗЗД). Разпореждането от името на упълномощителя също е валидно, стига да е извършено от (чрез) пълномощника в рамките на учредената му представителна власт – съобразно това, което упълномощителят е волеизявил в пълномощното (чл. 39, ал. 1, вр. чл. 42, ал. 2 ЗЗД), както и да не е извършено при споразумяване във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД. Ако волята на упълномощителя е пълномощникът му да бъде овластен да се

разпорежда с цялото му имущество, чрез правни сделки и действия, при условия и спрямо лица, каквито намери за добре, то няма основание (освен в изрично предвидените от закона особени хипотези, каквито примерно са посочени по-горе) такава воля на упълномощителя да бъде ограничавана. Няма никакво основание и за тълкуване на закона, според което да се изисква още в пълномощното да са посочени конкретни по вид разпоредителни сделки или действия, техни съществени елементи, включително – цена (стойност) и конкретно имущество – предмет на разпореждането, или лице, което да го придобие или да се облагодетелства от него.

5. Отношенията между упълномощителя и неговия пълномощник са такива на доверие и от степента на това доверие зависи обема на представителната власт, която упълномощителят ще учреди с пълномощното. По своя воля той може да овласти избрания от него пълномощник както да се разпорежда с цялото му имущество, чрез правни сделки и действия, при условия и спрямо лица, каквито намери за добре, така и да ограничи представителната му власт във всяка една от тези насоки, като дори сведе обема ѝ до обикновено пратеничество. Упълномощителят може, но не е длъжен (при липса на обща правна норма за това, респ. – освен в изрично предвидените от закона особени случаи) да посочи в пълномощното само една или повече конкретни разпоредителни сделки или действия; да определи параметрите на един, повече или на всички техни елементи (съществени, допълнителни или естествени), включително – да посочи точно определена цена (стойност), определяема такава (например – „по данъчна оценка”) или в дадени граници; да посочи едно или друго свое имущество (недвижим имот, движима вещ, вземане и пр.) като предмет на бъдещото разпореждане чрез пълномощника; да визира точно определено лице или даден кръг лица (например – „да ипотекира в полза на което и да е от децата ми”), което да придобие или да се облагодетелства от разпореждането с това имущество. Когато упълномощителят не е ограничил представителната власт в някои или във всички тези насоки, но същевременно с пълномощното, тълкувано по правилата на чл. 20, вр. чл. 44 ЗЗД, ясно и еднозначно, макар и по най-общ начин е изразил волята си за извършване на разпореждане със свое имущество чрез пълномощника (например – „да се разпорежда с имуществото ми”; „да отчуждава мое имущество, както и на когото намери за добре” и пр.), то съгласно чл. 39, ал. 1, вр. чл. 9 и с чл. 44 ЗЗД следва да се приеме, че представителната власт включва възможността за пълномощника да избира и да договаря във всяка една от тези насоки, по отношение на която не е ограничен с пълномощното. Също по своя воля, но без да е длъжен поради липса на императивно установено законово изискване за това, упълномощителят може изрично да включи или да изключи от обема на представителната власт, или да ограничи само в дадени насоки (например – до определен размер или относно определен кръг лица), и всички или само някои разпоредителни сделки и действия, включително такива, при извършването на които е налице най-голяма опасност от

злепоставяне на интересите му – сделки с безвъзмезден характер и други подобни сделки или правни действия (например – извършване на дарение, даване на безлихвен заем, учредяване на обезпечение за чуждо задължение, отказ от права, опрощаване на задължения, разпоредителни сделки срещу гледане, издръжка или друга алеаторна престация, както и други такива с оглед на личността и пр.). В тези случаи също не е необходимо ограниченията в представителната власт да се изброяват изчерпателно и поотделно – достатъчно е използването на родови понятия или ограниченията да следват от общия смисъл на пълномощното или на отделни негови клаузи – при тълкуването им при съответно приложение на чл. 20 ЗЗД. В зависимост от степента на доверие, което упълномощителят има към пълномощника си, той може да ограничи или да не ограничи упълномощаването и с определен срок (кратък или продължителен) или с постигането на определен резултат.

6. За да защити упълномощителя от възможна злоупотреба с доверието му от страна на пълномощника и закриляйки същевременно интересите на третото добросъвестно лице, което е договаряло с пълномощника, законодателят е установил недействителността по чл. 40 ЗЗД. Ако се възприеме тезата, че съществуват „задължителни“ изисквания за „необходимо“ съдържание на пълномощното за извършване разпоредителни действия с имущество на упълномощителя – за точна конкретизация на всички параметри на сделката с третото лице, то приложното поле на чл. 40 ЗЗД би било значително ограничено, дори – до степен, че разпоредбата ще се лиши от практически смисъл и правилото ще се окаже неприложимо. Ако всички съществени условия на сделката се съдържат в пълномощното, тогава пълномощникът единствено би „пренасял“ волята на упълномощителя до знанието на третото лице и изобщо не би могъл да договаря с него, а още по-малко – двамата биха могли „да се споразумеят във вреда на представлявания“. Наличието на чл. 40 ЗЗД в действащото законодателство е несъмнено свидетелство за идеята на законодателя, че представителството е свързано с рискове и опасности за представлявания, които обаче не биха могли да се преодолеят чрез ограничаване по тълкувателен път на пределите на представителната власт, а чрез установените в самия закон правни средства за това.

Разпоредбата на чл. 37 ЗЗД също е свидетелство за подхода на законодателя, който установява по-общи изисквания единствено относно формата, но не и относно съдържанието на пълномощното. Завишената форма за действителност на пълномощното, установена с чл. 37, пр. 2, вр. чл. 18 ЗЗД – при упълномощаване за извършване на разпоредителни сделки с вещни права върху недвижим имот, особено – в редакцията след изменението, обн. ДВ, бр. 59/2007 г., която изисква нотариално удостоверяване, не само на подписа на упълномощителя, а и на съдържанието на пълномощното, при това – извършени едновременно, е една допълнителна гаранция за правата и интересите на упълномощителя. При нотариалната заверка на подписа и съдържанието на пълномощното, нотариусът в изпълнение на своите

удостоверителни функции, наред с проверката на самоличността и дееспособността на упълномощителя, установява и неговата действителна воля, и доколко тя правилно е отразена в представения документ, успоредно с разясняване правното действие и последиците на извършваната сделка (чл. 589 и чл. 590 ГПК и разпоредбите, към които те препращат). Тъй като упълномощаването обичайно е съпроводено и със сключването на договор за поръчка (мандат) между пълномощника-довереник и упълномощителя-доверител, последният поначало разполага и с иска за обезщетение за вреди от договорно неизпълнение (чл. 79, ал. 1, пр. 2, вр. чл. 82 ЗЗД). При липса на договор за поръчка между тях, той може да претендира от пълномощника си обезщетение на основание непозволено увреждане (чл. 45 ЗЗД). При наличие на порок във волята на упълномощителя при извършването на упълномощаването, той разполага и с исковете по чл. 28-32, вр. чл. 44 ЗЗД за унищожаване на упълномощителната сделка. Други допълнителни гаранции за правата и интересите на упълномощителя са установени с разпоредбите на чл. 38 и чл. 43 ЗЗД – за да договаря сам със себе си или с друго лице, което също представлява, както и за да преупълномощи друго лице, пълномощникът следва изрично да е овластен за това от упълномощителя, като последният винаги може да оттегли пълномощното, а също и – директно – преупълномощаването, като предварителният отказ от това негово право е недействителен. Всички тези защитни механизми, уредени от закона, дават достатъчно гаранции за упълномощителя, че неговият интерес ще бъде съхранен, без да е необходимо да се извеждат по тълкувателен път несъществуващи нормативни изисквания за включване на задължителни реквизити в съдържанието на пълномощното, водещи единствено до ограничаване свободата не само на самия упълномощител и неговия пълномощник, но и на третите лица, които биха договаряли чрез последния.

7. Извеждането по пътя на тълкуването на изисквания относно съдържанието на пълномощното, каквито законът не установява, не би увеличило правната сигурност в гражданския оборот, а напротив – съществено би застрашило правата и интересите на третите лица, които добросъвестно придобиват права по разпоредителни сделки или действия, извършени чрез пълномощник на насрещната страна. Анализът на съдебната практика сочи, че често очакванията на упълномощителя не се покриват с постигнатия от пълномощника му резултат при извършената от негово име разпоредителна сделка или действие. В такива случаи, в опит да отклони правните последици, настъпили директно в неговата правна сфера (чл. 36, ал. 2 ЗЗД), упълномощителят би могъл да се позовава на „непълнота” – на липса на „задължителен” реквизит (каквото всъщност законът не изисква) в даденото от самия него пълномощно и да претендира, че сделката или действието са извършени без представителна власт – извън нейните предели (чл. 42 ЗЗД). По този начин той би се домогнал до една наследваща му се защита, а третото добросъвестно лице би понесло

последниците от една от най-тежките санкции в гражданското право – недействителността, и то без възможност съдът да преценява, дали упълномощителят действително е увреден и дали неговият пълномощник и лицето, с което той е договарял, са добросъвестни или не. Подобен резултат сериозно би застрашил правната сигурност в гражданския оборот, като пред правата на третите лица, които добросъвестно са договаряли с пълномощника и са се доверили на това, което упълномощителят е изявил в пълномощното (чл. 39, ал. 1 ЗЗД не случайно изрично сочи третите лица), се предпочетат „права“ на представлявания, каквито той няма. Рискът, който упълномощителят поема, избирайки своя пълномощник и очертавайки обема и границите на учредената му представителна власт, следва да се поеме от самия него, а не неоправдано да се възлага на третото лице, което е действало добросъвестно.

II. По втория въпрос: какъв е видът недействителност на договор, сключен от пълномощник без представителна власт, при липса на потвърждаване от лицето, от името на което е сключен договорът.

По този въпрос също е налице противоречива съдебна практика, формирана по реда на чл. 290 ГПК.

Според едното становище, договор, сключен от пълномощник без представителна власт, при липса на потвърждаване от лицето, от името на което той е сключен, е нищожен на основание чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД – поради липса на съгласие; такъв договор сам по себе си не поражда никакви правни последици и не е годен да направи едно лице собственик; на нищожността може да се позове всяко лице, което има правен интерес от това.

Според другото становище, договор, сключен от пълномощник без представителна власт, е относително недействителен – правните действия, извършени от лице без представителна власт, не са нищожни, тъй като могат да бъдат потвърдени от представлявания, или е налице висяща недействителност на сделката до потвърждаването ѝ от лицето, от чието име е сключена, а ако мнимо представляваният откаже да потвърди договора, недействителността се стабилизира като се трансформира в относителна, а не в абсолютна нищожност, която може да е само изначална и несанируема; предявеният иск е с правно основание чл. 42, ал. 2 ЗЗД и е установителен, а не конститутивен; на тази относителна недействителност може да се позове само лицето, от името на което е сключен договорът без представителна власт (мнимо представляваният).

Има и решения на ВКС, в мотивите към които също е прието, че договор, сключен от пълномощник без представителна власт, е недействителен на основание чл. 42 ЗЗД, а не на основание чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД, но произнасянето с диспозитива на тези решения е по иск за нищожност.

ОСГТК на ВКС намира следното:

1. Разрешаването на поставения въпрос е свързано с тълкуването и приложението най-вече на разпоредбата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД, според която, лицето, от името на което е сключен договор без представителна власт, може да го потвърди, като е установена и формата, която се изисква за потвърждаването.

Тази разпоредба не урежда изрично, че договор, сключен без представителна власт, е недействителен, но от установените с нея изисквания, че такъв договор се нуждае от изрично потвърждаване от страна на мнимо представлявания, както и за формата, необходима за потвърждаването, следва, че до момента на това потвърждаване сделката не поражда целените с нея правни последици за мнимо представляваното лице и е във „висящо“ състояние – състояние на висяща недействителност (в този смисъл е и правната доктрина, в същия смисъл са и разясненията и дефинирането на висящата недействителност, дадени в мотивите към т. 1 от тълкувателно решение (ТР) № 1/19.05.2004 г. на ОСГК на ВКС). От корелативния характер на взаимна обусловеност на насрещните права и задължения в рамките на договорните правоотношения следва, че щом договорът не поражда правни последици за едната страна по него – мнимо представлявания, то той не поражда такива и за другата страна – лицето, договаряло с мнимия представител – също до момента на потвърждаването на договора съгласно и във формата по чл. 42, ал. 2 ЗЗД.

2. Използваното във формулировката на разглеждания въпрос понятие „при липса на потвърждаване“ обхваща хипотезите (периода от време), както до момента на потвърждаването на договора съгласно и във формата по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, ако такова е било направено от мнимо представлявания, респ. – до момента на негов изричен отказ за такова потвърждаване, ако такъв е бил направен (т.е. – докато сделката е все още във „висящо“ състояние – висяща недействителност), така и след изричния отказ за потвърждаване, ако такъв е бил направен (т.е. – и след като недействителността от висяща, вече е станала окончателна). В тази връзка се има предвид и следното:

Както потвърждаването, така и отказът за потвърждаване са едностранни волеизявления на лицето, от името на което е сключен договорът без представителна власт (мнимо представлявания), които принципно са неоттегляеми, ако са достигнали до адресата – третото лице, което е договаряло с мнимия представител (чл. 13, ал. 2 и ал. 4, вр. чл. 44 ЗЗД). Поради това, ако мнимо представляваният веднъж е потвърдил договора съгласно и във формата по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, след това не може да има позоваване на недействителността, както и ако той веднъж изрично е отказал да потвърди договора, след това не може да го потвърди. Потвърждаването съгласно и във формата по чл. 42, ал. 2 ЗЗД има обратно действие във времето – договорът се валидира към момента на неговото сключване и поражда целените с него правни последици така, както ако би бил сключен при надлежно съществуваща към този момент представителна власт. Когато за потвърждаването не е

необходима писмена или по-тежка форма съгласно чл. 42, ал. 2, изр. 2, вр. чл. 37 ЗЗД, то може да се направи и чрез конклюдентни действия, извършени от мнимо представлявания (например – изпълнение на негово задължение по договора; подобна хипотеза е изрично уредена в чл. 75, ал. 1, изр. 2, пр. 2 ЗЗД). Позоваването на недействителността може да бъде направено извънсъдебно или пред съда – чрез иск или възражение. Отказът за потвърждаване на договора е равнозначен на позоваване на недействителността от страна на мнимо представлявания и обратно – позоваването (извънсъдебно или пред съда) на недействителността от страна на мнимо представлявания е равнозначно на отказ за потвърждаване на договора. В тези случаи висящата недействителност се трансформира в окончателна. В хипотезата на чл. 301 ТЗ ефектът на потвърждаване на действията, извършени без представителна власт от името на търговец, настъпва при непротивопоставяне от негова страна веднага след узнаването им. Противопоставянето на търговеца, но само ако е направено веднага след узнаването, представлява отказ за потвърждаване и позоваване на недействителността.

3. Всяка нищожност по чл. 26 ЗЗД, включително и тази по чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД (поради липса на съгласие) е абсолютна – не само изначална, а и окончателно водеща до пълна невъзможност опорочената сделка да породи правни последици, т.е. – непоправима, неоздравима, без възможност за саниране. За договора, сключен чрез мним представител – без представителна власт, нормата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД изрично установява възможността той да бъде потвърден. След като такъв договор може да бъде потвърден от мнимо представлявания и заздравен по този начин, като с обратна сила се заличат последиците от недействителността и договорът породи действие, считано от момента на неговото сключване, то тезата за абсолютна и неоздравима нищожност е логически изключена. Тази теза е в пряко противоречие и с приетото в мотивите към т. 1 от ТР № 1/19.05.2004 г. на ОСГК на ВКС, тъй като съгласно възприетите там дефиниции на видовете недействителност, е изключено съвместяването на абсолютната нищожност по чл. 26 ЗЗД и висящата недействителност, каквато е тази по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, респ. – изключено е съчетаването им в понятие като „висяща нищожност“.

Липсата на съгласие по смисъла на чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД е тежък порок на правната сделка, който е налице, когато волеизявлението е направено при т. нар. „съзнавана липса на съгласие“ (например – изтръгнато е с насилие, направено е без намерение за обвързване – на шега, като учебен пример и др. подобни). Този тежък порок е непоправим и непреодолим – за да породи действие, договорът трябва да бъде сключен отново.

Договорът, сключен в хипотезата на чл. 42 ЗЗД – от лице, действало като представител, без да има представителна власт, не страда от такъв порок. Мнимият представител е формирал и е изявил поначало валидна воля от името на мнимо представлявания, поради

което липсата на представителна власт не е равнозначна на липса на съгласие по смисъла на чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД и може да бъде преодоляна чрез изрично предвидената в чл. 42, ал. 2 ЗЗД, възможност за потвърждаване на договора. Ето защо волеизявлението, направено от чуждо име без представителна власт, не само не е неправомерно, а и поначало не е неправомерно – аргумент за това са и разпоредбите на чл.чл. 60-62 ЗЗД, уреждащи воденето на чужда работа без пълномощие, като често то дори е в интерес на мнимо представлявания (чл. 61, ал. 1 ЗЗД).

Ако се възприеме тезата, че договорът сключен чрез мним представител, неразполагащ с представителна власт, е абсолютно нищожен и че на тази нищожност може да се позове и насрещната страна по договора, както и всяко друго трето лице, тъй като те имат правен интерес от това, включително – за да преодолеят неограниченото със законов срок състояние на несигурност до момента на потвърждаването на договора съгласно и във формата по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, това в много случаи би довело до абсурдния резултат на осуетяване на тази възможност за потвърждаване, установена от закона единствено в интерес на мнимо представлявания. В тази връзка следва да се има предвид, че третото лице, което е сключило договора с мнимия представител, може в много по-голяма степен да защити правата и интересите си, не като се позове на недействителността, а обратно – като предяви срещу мнимо представлявания осъдителен иск за изпълнение на договора или положителен установителен иск, че договорното правоотношение между тях съществува, а ако договорът е с вещно-транслативно действие – и установителен иск за собственост или такъв по чл. 108 ЗС (с тези вещни искове разполагат и третите лица, които са сключили последващи договори с вещно-транслативно действие), като по този начин би принудило мнимо представлявания, или да се позове на недействителността чрез възражение срещу иска, или да потвърди договора. В тези случаи до ефекта на потвърждаване ще се стигне и ако мнимо представляваният пропусне да направи това правоизключващо възражение в преклузивния срок по чл. 133, вр. чл. 131 ГПК. Не на последно място, възприемането на тезата, че недействителността по чл. 42, ал. 2 ЗЗД е абсолютна нищожност по чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД и че на нея може да се позове не само мнимо представляваният, а и всяко друго лице, значително би застрашило сигурността на гражданския оборот.

4. Когато се сключва договор чрез представител, последният формира и изразява воля, т.е. – прави волеизявление, изразява съгласие от името на представлявания, и съобразно чл. 36, ал. 2 ЗЗД правните последици от договора настъпват направо за представлявания. Поради това, липсата на представителна власт засяга единствено вътрешното правоотношение между представителя и представлявания. Систематичното място и граматическото тълкуване на разпоредбата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД сочат, че тя е установена единствено и изключително в интерес на мнимо представлявания. Установената с нея висяща

недействителност само временно препятства директното настъпване на правните последици от договора в неговия патримониум, като нормата му предоставя потестативното право да потвърди договора. Ако той го потвърди, правните последици са същите, каквито биха били при наличие на надлежно учредена представителна власт още при сключването на договора. Потвърждаването на договора съгласно и във формата по чл. 42, ал. 2 ЗЗД означава и че мнимо представляваният се отказва от възможността да се позове (включително и пред съда) на недействителността, която е установена единствено в негов интерес. Ако мнимо представляваният откаже да потвърди договора, той окончателно отклонява произтичащите от него права и задължения от своята правна сфера и същевременно се позовава на установената в негов интерес недействителност.

Следователно, единствено мнимо представляваният разполага с правото както да потвърди договора, сключен от негово име без представителна власт, така и да се позове на недействителността по чл. 42, ал. 2 ЗЗД. Другата страна по договора, която не разполага с право да го потвърди, няма и право, респ. – правен интерес да се позове на недействителността; още по-малко, такъв правен интерес е налице за трети за договора лица.

5. Според общоприетото, традиционно разбиране за понятието „относителна недействителност“, както тя е дефинирана и в мотивите към т. 1 от ТР № 1/19.05.2004 г. на ОСГК на ВКС, същата предполага действителна правна сделка, която поражда желаните и целени правни последици, но по силата на закона тази сделка няма действие спрямо едно или няколко лица. Относителната недействителност е правно средство за защита, установено с изрични законови разпоредби, не в интерес на страните по договора, който валидно поражда действие между тях, а за защита на трети за договора лица, които са увредени от неговото действие. Поради това, договорът, сключен чрез мним представител, неразполагащ с представителна власт, не може да е относително недействителен спрямо мнимо представлявания, тъй като последният е страна по този договор, а не трето за него лице. Освен това, след като съгласно разпоредбата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД такъв договор не поражда права и задължения за мнимо представлявания, докато той не го потвърди, то дотогава договорът не поражда действие и за насрещната страна по него – за лицето, което е договаряло с мнимия представител (аргументите за това са посочени и по-горе); т.е. – такъв договор изобщо не поражда правни последици – няма обвързаност и за двете страни по него, и за тях не възникват насрещни права и задължения, както и транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД, освен ако договорът не бъде потвърден от едната страна – мнимо представлявания. Следователно, установената единствено в интерес на последния, висяща недействителност, на която само той може да се позове съгласно разпоредбата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД, не означава, че тази недействителност е относителна спрямо него.

6. Мнимо представляваният може да се позове на недействителността по чл. 42, ал. 2 ЗЗД както извънсъдебно, така и пред съда; последното той може да направи чрез предявяване на установителен иск с правна квалификация чл. 42, ал. 2 ЗЗД, или чрез заявяване на такова правоизключващо възражение срещу предявен против него облигационен или вещен иск по повод изпълнението или други претенции и последици, произтичащи от договора, сключен от негово име без представителна власт.

Както субективното потестативно (преобразуващо) материално право на мнимо представлявания да потвърди и по този начин да валидира с обратно действие във времето висящо недействителния договор, така и неговото субективно материално право да се позове на тази недействителност, респ. – и процесуалното му право на иск, включващо предявяването на установителния иск и заявяването на правоизключващото процесуално възражение с правна квалификация по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, са наследими (освен в случаите, когато недействителният договор има за предмет незаместими престации, свързани с неговата личност) и могат да бъдат упражнени от всеки от наследниците му – съразмерно дела му от наследството; същото се отнася и за универсалните правоприемници на юридическо лице, от чието име е сключен договор без представителна власт.

След позоваване (извънсъдебно или пред съда) от страна на мнимо представлявания на недействителността, когато от висяща тя става окончателна, тъй като окончателно отпада възможността договорът да бъде потвърден и да породи целените с него правни последици (насрещни права и задължения за страните по него, както и транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД), всяка от страните дължи на другата връщане на даденото по договора, на основание чл. 55, ал. 1 ЗЗД. Когато недействителният договор е бил сключен при липса на учредена представителна власт, извън пределите на учредената такава или след нейното отпадане, връщането на даденото се дължи в хипотезата на начална липса на основание (чл. 55, ал. 1, пр. 1 ЗЗД), а когато представителната власт е отпаднала с обратно действие във времето след сключването на договора, връщането на даденото се дължи в хипотезата на отпаднало основание (чл. 55, ал. 1, пр. 3 ЗЗД).

Когато недействителният договор е бил сключен в хипотезите на липса на учредена представителна власт, извън пределите на учредената такава или след нейното отпадане, при липса на потвърждаване от страна на мнимо представлявания, този договор не поражда насрещни права и задължения за страните по него, както и вещно-транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД, поради което насрещната страна – третото лице, договаряло с мнимия представител, нито придобива облигационни и вещни права по силата на договора, нито упражнява добросъвестно владение, тъй като такъв договор не е правно основание, годно да го направи собственик по смисъла на чл. 70, ал. 1 ЗС. Ако това лице на свой ред сключи последващ вещно-прехвърлителен договор за същата вещ (имот), то съгласно общия правен принцип, че никой не може да

прехвърли права, които не притежава, и този договор няма да породи вещно-транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД. Тъй като обаче този последващ договор не е недействителен на основание чл. 42, ал. 2 ЗЗД, той ще породи своето облигационно действие (уговорените с него насрещни права и задължения ще възникнат за страните, включително – задължението за прехвърлянето на правото на собственост или друго вещно право) и насрещната страна – лицето, придобило владението върху вещта по този последващ договор, е добросъвестен владелец по смисъла на чл. 70, ал. 1 ЗС, стига да не е знаело към момента на сключването му, че праводателят му не е собственик, т.е. – че последният е договарял с мним представител при сключването на предходния недействителен договор по чл. 42, ал. 2 ЗЗД. В тези случаи, ако мнимо представляваният потвърди сключения от негово име без представителна власт договор, който до този момент е бил в състояние на висяща недействителност, то по силата на обратното действие във времето на потвърждаването, както този договор – вече валидиран (засдравен), така и всички последващи вещно-прехвърлителни сделки по веригата, ще породят автоматично вещно-транслативния си ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД, считано от съответния момент на сключването им. Когато чрез представител е бил сключен вещно-прехвърлителен договор, станал недействителен по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, поради това, че представителната власт е отпаднала с обратно действие във времето след сключването на договора, при липса на потвърждаване на същия, съответно приложение намират разясненията и задължителните указания, дадени с раздел IV и т. 11 от постановление № 6/27.12.1974 г. на Пленума на Върховния съд.

III. По третия въпрос: какъв е видът недействителност на договор, при който представителят на едната страна се е споразумял с другата страна във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД.

По този въпрос също има противоречива съдебна практика по чл. 290 ГПК.

Според едното становище, договор, при който представителят на едната страна се е споразумял с другата страна във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, е нищожен на основание чл. 26, ал. 1, пр. 3 ЗЗД – поради накърняване на добрите нрави; на нищожността може да се позове всяко лице, което има правен интерес от това.

Според другото становище, договор, сключен в хипотезата на чл. 40 ЗЗД, е относително недействителен спрямо представлявания и само той може да се позове на тази недействителност.

Има и решения на ВКС, в мотивите към които в тези случаи е възприета квалификация на иска по чл. 26, ал. 1, пр. 3, вр. чл. 40 ЗЗД и е прието, че в тази хипотеза е налице неморалност и накърняване на добрите нрави, но в диспозитива на съдебното решение е дадена

квалификация само по чл. 40 ЗЗД и е призната за установена недействителността на договора само по отношение на ищеца, който го е сключил чрез пълномощник.

ОСГТК на ВКС намира следното:

1. Разрешаването на поставения въпрос е свързано с тълкуването и приложението на разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, съгласно която, ако представителят и лицето, с което той договаря, се е споразумели във вреда на представлявания, договорът не произвежда действие за представлявания.

Изразът, употребен от законодателя в края на разпоредбата – „...договорът не произвежда действие за представлявания“, сочи, че договорът, сключен във вреда на представлявания, е недействителен и не поражда права и задължения, както и транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД – за представлявания. Щом, обаче, договорът не произвежда такова действие за едната страна по него, то от корелативния характер на взаимна обусловеност на насрещните права и задължения в рамките на договорните правоотношения, следва, че такъв недействителен договор не поражда правни последици и за другата страна, която го е сключила, договаряйки с представителя във вреда на представлявания.

2. Фактическият състав, пораждащ недействителността по чл. 40 ЗЗД се състои от два елемента:

А. Обективен елемент – договорът, сключен от (чрез) представителя и насрещната страна по него (третото лице) е във вреда на (уврежда) представлявания. Увреждането на интересите на представлявания може да има най-различни проявни форми, например: договор, сключен при неизгодни за него условия; имуществото му е неоправдано обременено с уговорени тежести или договорът поражда допълнителни бъдещи и/или условни задължения (под модалитет), нетипични за конкретния тип договори; предоставените на пълномощника права са упражнени превратно, макар и в рамките на представителната му власт, както и най-различни други хипотези. Не е необходимо вредата да е настъпила, а е достатъчно да е налице сигурност за нейното настъпване (особено при договори с продължително изпълнение), но във всички случаи се има предвид обективно увреждане на интересите на представлявания, което не е незначително. Преценката за наличието на увреждането, респ. – за сигурното му настъпване, се извършва предвид конкретните обстоятелства във всеки отделен случай, но във всички случаи – към момента на сключването на договора. Увреждането не може да се дължи, например на последващо изменение на пазарните условия, поради което изменение продажната цена по договора е станала неизгодна, макар да е била изгодна към момента на неговото сключване. От друга страна, сигурно настъпване на увреждане ще е налице, например ако при пазарни условия на хиперинфлация представителят сключи от името на наемодателя с третото лице – наемател, дългосрочен договор за наем с изрична клауза за неизменност на наемната цена и без валутна клауза.

Б. Субективен елемент – „споразумяване“ между представителя и насрещната страна по договора (третото лице) за увреждането на представлявания. Този втори елемент от фактическия състав на недействителността по чл. 40 ЗЗД, на пръв поглед също има обективен характер, но се свежда до недобросъвестност на представителя и насрещната страна по договора (третото лице) относно увреждането на представлявания. „Споразумяването“ не съставлява отделна правна сделка между представителя и насрещната страна по недействителния договор, която сделка да е различна от самия този договор, т.е. – не е необходимо да е налице изричен „сговор“ между тях да увредят представлявания, което би предполагало във всички случаи намерение за увреждане и умисъл за това, но в голяма част от хипотезите такива не са налице или са практически недоказуеми от страна на представлявания. Това „споразумяване“ между представителя и насрещната страна е обективизирано в самия недействителен договор, увреждащ представлявания, което е първият елемент от фактическия състав. Поради това, вторият елемент от този фактически състав е субективен и се изразява, не винаги в общ сговор и общо намерение (цел) у представителя и насрещната страна да увредят представлявания, а в тяхната недобросъвестност – те, и двамата, знаят (осъзнават), че сключеният договор обективно уврежда представлявания. Тази недобросъвестност също не се предполага, а подлежи на доказване от страна на представлявания. Преценката за наличието ѝ също се извършва предвид конкретните обстоятелства във всеки отделен случай, но във всички случаи – към момента на сключването на договора. Недобросъвестността, за да е релевантна за недействителността по чл. 40 ЗЗД, не може да възникне след неговото сключване, например – едва впоследствие както представителят на продавача, така и насрещната страна – купувачът по договор за продажба, узнаят, че между трети лица са сключени множество други договори за продажби на офиси със същото разположение и квадратура от същата многоетажна административна сграда, на значително по-високи цени, докато обявените цени в публични издания (вестници, интернет-сайтове) за недвижими имоти в същото населено място и същия квартал, са съпоставими с цената по сключения договор от името на обективно увредения представляван продавач.

3. Увреждането на представлявания и недобросъвестността на представителя и на насрещната страна по договора са релевантни за недействителността по чл. 40 ЗЗД, и тя ще намери приложение, само когато договорът е сключен в рамките на представителната власт (учредена с пълномощно или от закона). Ако представителят е действал без представителна власт, т.е. като мним представител, ще е налице хипотезата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД, при която увреждането на мнимо представлявания и (не)добросъвестността на мнимия представител и на насрещната страна са без никакво значение за (не)действителността на договора – те не са елементи от фактическия състав на недействителността по чл. 42, ал. 2 ЗЗД, като мнимо представляваният във всички случаи, независимо дали договорът го уврежда или не, може

както да потвърди договора, сключен от негово име без представителна власт, така и да откаже да го потвърди и да се позове на недействителността по чл. 42, ал. 2 ЗЗД. Следователно, разпоредбите на чл. 40 и на чл. 42, ал. 2 ЗЗД, респ. – установената с всяка една от тях недействителност, имат различно приложно поле, поради което не могат да се съвместяват или кумулират.

За разлика от чл. 42, ал. 2 ЗЗД, в разпоредбата на чл. 40 ЗЗД не е предвидена възможност представляваният да потвърди увреждащия го недействителен договор, за да породи той правни последици, нито е предвидена възможност за такова саниране на договора с настъпване на друг юридически факт, поради което недействителността по чл. 40 ЗЗД не е висяща. Поначало няма пречка и в хипотезата на чл. 40 ЗЗД представляваният изрично да потвърди увреждащия го договор, но това е безпредметно – ако представляваният направи такова изявление за потвърждаване на договора, по същество той заявява, че представителят е действал в негов интерес и не го уврежда, каквото е обичайното положение. В този случай, дори договорът обективно да уврежда представлявания, това е без практическо значение, след като той не се позовава на недействителността.

4. Както от буквалното граматическо тълкуване, така и от систематичното място на разпоредбата на чл. 40 ЗЗД в рамките на института на представителството, следва очевидната цел на установената там недействителност – единствено и изключително в интерес на представлявания, който единствен е увреден от договора, т.е. – недействителността има защитна функция само по отношение на увреденото представлявано лице, чийто представител е злоупотребил с доверието му, а насрещната страна по договора най-често се е облагодетелствала от това за негова сметка. Тази специална защита за представлявания е установена от законодателя, тъй като съгласно чл. 36, ал. 2 ЗЗД правните последици от сключения от негово име договор настъпват директно в неговия патримониум, поради което единствено на него е предоставена възможността да извърши преценка, дали и доколко договорът уврежда интересите му, респ. – дали да се позове или не на тази недействителност. Позовавайки се на нея, увреденото представлявано лице отклонява от своята правна сфера негативните правни последици от увреждащия го договор; а ако прецени, че договорът не го уврежда, или че увреждането не е значително, представляваният няма да се позове на недействителността и правоотношенията ще се развият като при напълно действителен договор. Този субективен елемент и произтичащите от него възможности, които законодателят изрично предоставя само на представлявания с яския текст на разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, не могат да бъдат пренебрегнати.

От гореизложеното следва, че тезата за абсолютна нищожност на основание чл. 26, ал. 1, пр. 3 ЗЗД – поради накърняване на добрите нрави, и на която нищожност може да се позове всяко трето лице, е в пряко противоречие както с буквалното граматическо тълкуване на

разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, така и с очевидната цел и защитна функция на установената с нормата недействителност. Тази теза е в противоречие и с възприетия в мотивите към т. 1 от ТР № 1/19.05.2004 г. на ОСГК на ВКС, основен критерий, при наличието на който абсолютна нищожност не е налице, а именно – когато правната норма, установяваща недействителност, цели да защити само определен кръг лица и определени техни имуществени интереси, каквато очевидно е и разпоредбата на чл. 40 ЗЗД. Ако се възприеме тезата, че договорът, сключен при споразумяване във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, е абсолютно нищожен и че на тази нищожност може да се позове и насрещната страна по договора, би се стигнало до абсурдния резултат, на недействителността да може да се позове недобросъвестната страна по договора, която заедно с представителя съзнателно уврежда представлявания, т.е. – тази недобросъвестна страна да може да се позове на собственото си морално-укоримо и противоправно поведение. Това, както и възможността всяко друго трето лице да се позове на недействителността по чл. 40 ЗЗД, би довело и до осуетяване на изрично и ясно предоставената с разпоредбата възможност за представлявания да прецени, дали и доколко договорът го уврежда, респ. – дали да се позове или не на недействителността. Другата страна по договора, която не разполага с право на такава преценка, а напротив – недобросъвестна е и уврежда представлявания, не може да черпи права от собственото си противоправно поведение, респ. – няма и правен интерес да се позове на недействителността; такъв правен интерес нямат и третите за договора лица. Не на последно място, възприемането на тезата, че недействителността по чл. 40 ЗЗД е абсолютна нищожност по чл. 26, ал. 1, пр. 3 ЗЗД и че на нея може да се позове не само представляваният, а и всяко друго лице, значително би застрашило сигурността на гражданския оборот.

5. Представляваният е страна по сключената от негово име, увреждаща го сделка, но не участва пряко в сключването ѝ, а волята е формирана и волеизявлението от негово име е направено от (чрез) представителя. Именно представителят, действащ от негово име, и насрещната страна по договора увреждат представлявания, поради което законът му дава възможност да се позове на установената в защита на неговите интереси недействителност.

От друга страна, както се посочи и в мотивите по втория въпрос, според общоприетото, традиционно разбиране за понятието „относителна недействителност“, същата предполага действителна правна сделка, която поражда желаните и целени правни последици, но по силата на закона тази сделка няма действие спрямо едно или няколко лица. Относителната недействителност е правно средство за защита, установено с изрични законови разпоредби, не в интерес на страните по договора, който валидно поражда действие между тях, а за защита на трети за договора лица, които са увредени от неговото действие. Поради това, и договорът, сключен чрез представител, увреждащ представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, не може да е относително

недействителен спрямо представлявания, тъй като последният е страна по този договор, а не трето за него лице. Освен това, след като съгласно разпоредбата на чл. 40 ЗЗД такъв недействителен договор не поражда действие за представлявания, той не би могъл да породи правни последици и за насрещната страна по него, т.е. – такъв договор изобщо не поражда правни последици – няма обвързаност и за двете страни по него, и за тях не възникват насрещни права и задължения, както и транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД. Следователно, установената макар и единствено в интерес на представлявания, недействителност, на която само той може да се позове съгласно разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, не означава, че тази недействителност е относителна спрямо него.

6. Представяваният може да се позове на недействителността по чл. 40 ЗЗД както извънсъдебно, така и пред съда; последното той може да направи чрез предявяване на установителен иск с правна квалификация чл. 40 ЗЗД, или чрез заявяване на такова правоизключващо възражение срещу предявен против него облигационен или вещен иск по повод изпълнението или други претенции и последици, произтичащи от увреждащия го договор, сключен от негово име.

Както субективното материално право на представлявания да се позове на недействителността по чл. 40 ЗЗД, така и процесуалното му право на иск, включващо предявяването на установителния иск и заявяването на правоизключващото процесуално възражение с правна квалификация по чл. 40 ЗЗД, са наследими (освен в случаите, когато недействителният договор има за предмет незаместими престации, свързани с неговата личност) и могат да бъдат упражнени от всеки от наследниците му – съразмерно дела му от наследството; същото се отнася и за универсалните правоприемници на юридическо лице, от чието име е сключен договор, при който неговият представител (по закон или по пълномощие) се е споразумял в негова вреда с насрещната страна.

При позоваване (извънсъдебно или пред съда) от страна на представлявания на недействителността по чл. 40 ЗЗД, всяка от страните дължи на другата връщане на даденото по договора, на основание чл. 55, ал. 1, пр. 1 ЗЗД – в хипотезата на начална липса на основание за извършването на престациите.

Когато договорът е недействителен на основание чл. 40 ЗЗД, той не поражда насрещни права и задължения за страните по него, както и вещно-транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД, поради което недобросъвестната насрещна страна – третото лице, което е договаряло с представителя във вреда на представлявания, нито придобива облигационни и вещни права по силата на договора, нито упражнява добросъвестно владение, тъй като такъв договор не е правно основание, годно да го направи собственик по смисъла на чл. 70, ал. 1 ЗС. Ако това лице на свой ред сключи последващ вещно-прехвърлителен договор за същата вещ (имот), то съгласно общия правен принцип, че никой не

може да прехвърли права, които не притежава, и този договор няма да породи вещно-транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД. Тъй като обаче този последващ договор не е недействителен на основание чл. 40 ЗЗД, той ще породи своето облигационно действие (уговорените с него насрещни права и задължения ще възникнат за страните, включително – задължението за прехвърлянето на правото на собственост или друго вещно право), като насрещната страна – лицето, придобило владението върху вещта по този последващ договор, е добросъвестен владелец по смисъла на чл. 70, ал. 1 ЗС, стига да не е знаело към момента на сключването му, че праводателят му не е собственик, т.е. – че последният недобросъвестно е договарял с представителя във вреда на представлявания при сключването на предходния недействителен договор по чл. 40 ЗЗД.

По изложените съображения Общото събрание на Гражданската и Търговската колегия на Върховния касационен съд

Р Е Ш И :

1. За упълномощаване с последиците по чл. 36, ал. 2 ЗЗД за валидно разпореждане с имущество на упълномощителя, необходимо и достатъчно е в пълномощното общо да е изразена неговата воля за овластяване на пълномощника да извършва разпореждане от негово име. Не е необходимо в пълномощното да са посочени вид разпореждане, конкретни по вид сделки или действия на разпореждане, нито техни елементи – определено имущество, цена (стойност) и пр., нито лице, в полза на което да се извърши разпореждане. Обемът и ограниченията на учредената за пълномощника представителна власт за разпореждане изцяло се определят от изявената за това воля на упълномощителя в пълномощното.

Само когато правна норма изрично установява определени изисквания относно необходимото съдържание на даден вид пълномощно, то следва да отговаря на тях.

2. Договор, сключен от лице, действало като представител, без да има представителна власт, е в състояние на висяща недействителност и не поражда целените с него правни последици. Същите настъпват, ако лицето, от името на което е сключен договорът, го потвърди съгласно чл. 42, ал. 2 ЗЗД. При липса на потвърждаване, на недействителността може да се позове само лицето, от името на което е сключен договорът или неговите универсални правоприменници.

3. Договор, при който представителят на едната страна се е споразумял с другата страна във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, не поражда целените с него правни последици и е недействителен. На тази недействителност може да се позове само представляваният или неговите универсални правоприменници.

ПРЕДСЕДАТЕЛ на ОСГТК,
 ЗАМ.-ПРЕДСЕДАТЕЛ на ВКС и
 ПРЕДСЕДАТЕЛ на Гражданска колегия:
 КРАСИМИР ВЛАХОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛИ на ОТДЕЛЕНИЯ:
 БОЙКА СТОИЛОВА
 ВАНЯ АЛЕКСИЕВА
 СВЕТЛА ДИМИТРОВА о.м.т.1 и т.2
 И.Ф. ДОБРИЛА ВАСИЛЕВА
 И.Ф. ПЛАМЕН СТОЕВ

ЧЛЕНОВЕ:

1.РОСИЦА КОВАЧЕВА.....	15. ЗЛАТКА РУСЕВА.....
2.ЖАНИН СИЛДАРЕВА.....	16. ДИЯНА ЦЕНЕВА о.м. т.1
3.КАПКА ЮСТИНИЯНОВА.....	17. МАРИЯ ИВАНОВА.....
4.СИМЕОН ЧАНАЧЕВ.....	18. СВЕТЛАНА КАЛИНОВА.....
5.ЕМАНУЕЛА БАЛЕВСКА о.м. т.1	19. МАРИАНА КОСТОВА.....
6.БРАНИСЛАВА ПАВЛОВА о.м. т.1	20. ГЪЛЪБИНА ГЕНЧЕВА.....
7.СТОИЛ СОТИРОВ.....	21. СНЕЖАНКА НИКОЛОВА.....
8.ТАТЯНА ВЪРБАНОВА.....	22. МАРИО ПЪРВАНОВ.....
9.МАРГАРИТА СОКОЛОВА.....	23. ЕМИЛ МАРКОВ.....
10.БОРИСЛАВ БЕЛАЗЕЛКОВ о.м. т.1,2,3	24. КАМЕЛИЯ ЕФРЕМОВА.....
11.СВЕТЛА ЦАЧЕВА.....	25. ЕМИЛ ТОМОВ.....
12.РАДОСТИНА КАРАКОЛЕВА.....	26. АЛБЕНА БОНЕВА.....
13.ВЕСКА РАЙЧЕВА о.м. т.2 и т.3	27. СВЕТЛА БОЯДЖИЕВА.....
14.ЕЛЕОНОРА ЧАНАЧЕВА.....	28. ЖИВА ДЕКОВА.....

29. МИМИ ФУРНАДЖИЕВА.....	44. ИРИНА ПЕТРОВА.....
30. КАМЕЛИЯ МАРИНОВА.....	45.МАРГАРИТА ГЕОРГИЕВА.....
31. ЗДРАВКА ПЪРВАНОВА.....	46. РОСИЦА БОЖИЛОВА.....
32. ВАСИЛКА ИЛИЕВА.....	47.ДРАГОМИР ДРАГНЕВ.....
33. ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА.....	48.ВЛАДИМИР ЙОРДАНОВ.....
34. ТЕОДОРА ГРОЗДЕВА.....	49. ДИМИТЪР ДИМИТРОВ.....
35.ИЛИЯНА ПАПАЗОВА.....	50. ЛЮБКА АНДОНОВА.....
36. ЗОЯ АТАНАСОВА.....	51. ДАНИЕЛА СТОЯНОВА.....
37. ВЕЛИСЛАВ ПАВКОВ.....	52. ГЕРГАНА НИКОВА.....
38. ВЕСЕЛКА МАРЕВА.....	53. ПЕТЯ ХОРОЗОВА.....
39.БОРИС ИЛИЕВ.....	54.АННА БАЕВА.....
40.БОНКА ЙОНКОВА.....	55.ВЕРОНИКА НИКОЛОВА.....
41.ДИАНА ХИТОВА.....	56. НИКОЛАЙ МАРКОВ.....
42.БОЯН ЦОНЕВ.....	57.ЕВГЕНИЙ СТАЙКОВ.....
43.БОЯН БАЛЕВСКИ.....	

Особено мнение по т.1 от ТД№5/2014г. ОСГ ТК на ВКС

I. На въпроса: какво следва да е необходимото съдържание на пълномощното, за да е налице валидно упълномощаване за разпореждане с имущество на упълномощители.

Приетият отговор е следния:

- За упълномощаване с последиците по чл. 36, ал. 2 ЗЗД за валидно разпореждане с имущество на упълномощителя, необходимо и достатъчно е в пълномощното общо да е изразена неговата воля за овластяване на пълномощника да извършва разпореждане от негово име. **Не е необходимо в пълномощното да са посочени вид разпореждане, конкретни по вид сделки или действия на разпореждане, нито техни елементи -определено имущество, цена (стойност) и пр., нито лице, в полза на което да се извърши разпореждане.** Обемът и ограниченията на учредената за пълномощника представителна власт за разпореждане изцяло се определят от изявената за това воля на упълномощителя в пълномощното.

Тълкуване на разпоредбите на ЗЗД предполага отговорът да е :

За да е налице упълномощаване с последиците по чл. 36, ал. 2 ЗЗД за валидно разпореждане с имущество на упълномощителя, необходимо и достатъчно е в пълномощното общо да е изразена неговата воля за овластяване на пълномощника да извършва разпореждане от негово име **с конкретни по вид сделки или действия на разпореждане, както и общо видът разпореждане - възмездно или безвъзмездно.**

Направеният в тълкувателно решение извод, че извеждането по пътя на тълкуването на изисквания относно съдържанието на пълномощното, каквито законът не установява, не би увеличило правната сигурност в гражданския оборот, а напротив - съществено би застрашило правата и интересите на третите лица, които добросъвестно придобиват права по разпоредителни сделки или действия, извършени чрез пълномощник на насрещната страна, не може да бъде споделен.

Действащият ЗЗД действително не предвижда общи правила относно съдържанието на пълномощното. Когато представителната власт възниква „по волята на представлявания“ /чл. 36, ал. 1 ЗЗД/, негово е правото да прецени дали, на кого и в какъв обем да я предостави. Тази основополагаща за доброволното представителство идея е въплътена в разпоредбата на чл. 39, ал. 1 ЗЗД: „Обемът на представителната власт на пълномощника спрямо третите лица се определя според това, което упълномощителят е изявил“. Съгласно това общо правило съдържанието

на пълномощното се определя от волята на упълномощителя, но като се държи сметка и за правната сигурност.

Това, което упълномощителят е изявил /чл. 39, ал. 1 ЗЗД/, ако бъде формулирано най-общо „да се разпорежда“, както се прие в тълкувателното решение, ще даде възможност на представителят да разполага с неограничена представителна власт. Използвайки предоставената му свобода „да се разпорежда“, той ще може да избере вида на разпоредителната сделка (продажба, замяна, апорт), както и да договори съществените ѝ условия или да очертава параметрите на проектираната сделка (индивидуализация на имота, купувач, цена). **В** този случай при атакуване на сделката ще е невъзможна преценката за съответствието между извършеното от пълномощника правно действие и волята на упълномощителя, тъй като ще липсват очертани в пълномощното граници на представителната власт.

Свободата на пълномощника да се разпорежда следва да бъде ограничена в рамките на **конкретни по вид сделки или действия на разпореждане, както и общо видът разпореждане - възмездно или безвъзмездно**. Такова съдържание ще съответства на основополагащата за представителството идея, че представителят трябва да действа в интерес на представлявания, намерила нормативен израз в разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, без да влиза в противоречие с принципа за свобода на договарянето.

В подкрепа на това разбиране е и факта, че в закона се поставя изискване към формата, в която трябва да бъде „облечена“ упълномощителната сделка, като при разпореждане с вещни права върху недвижим имот тя трябва да е **специална - нотариална заверка на подписа и съдържанието**. С оглед ограничаване случаите на измами с пълномощни от 1 март 2008 г. в текста на чл. 37 от Закона за задълженията и договорите се предвиди изискване - нотариално удостоверяване да се извършва не само на подписа, но и **на съдържанието**, извършени едновременно, ако договорът трябва да бъде сключен в нотариална форма. Тази разпоредба предвиди, че пълномощното, с което се сключват сделки в нотариална форма/ сред които са тези с вещни права върху недвижими имоти/, удостоверява и съдържанието на пълномощното, т.е. че същото е именно такова, каквото е подписано. Този режим цели да създаде по-голяма сигурност при сключване на сделките с вещни права върху недвижими имоти, като изключва възможността пълномощни за такива сделки да се заверяват от органите на местната администрация, тъй като на последните не са им предоставени за упражняване нотариалните функции за заверка **съдържанието** на документ.

В мотивите на тълкувателно дело се от една страна се приема, че „Завишената форма за действителност на пълномощното, установена с чл. 37, пр. 2, вр. чл. 18 ЗЗД - при упълномощаване за извършване на разпоредителни сделки с вещни права върху недвижим имот, особено- в

редакцията след изменението, обн. ДВ, бр. 59/2007 Г., която изисква нотариално удостоверяване, не само на подписа на упълномощителя, а и на съдържанието на пълномощното, при това - извършени едновременно, е една допълнителна гаранция за правата и интересите на упълномощителя", а от друга в разрез с духа на закона, гарантиращ правната сигурност на гражданския оборот, в решението се посочва, че интересът на упълномощителя „ ще бъде съхранен, без да е необходимо да се извеждат по тълкувателен път **несъществуващи** нормативни изисквания за включване на задължителни реквизити в съдържанието на пълномощното, водещи единствено до ограничаване свободата не само на самия упълномощител и неговия пълномощник, но и на третите лица, които биха договорили чрез последния".

Все в посока укрепване на правната сигурност и предотвратяване на измами при извършване на сделки , особено с вещни права върху недвижими имоти, е създаден и регистър „Единство" на Нотариалната камара. Пълномощното за разпореждане в тези случаи се регистрира, заедно със съдържанието му, незабавно от нотариуса, който го е заверил, в електронната система „Единство", където може да се прави справка от всеки друг нотариус и за неговото съдържание и именно от последното следва да е видно, че има изрична и недвусмислена воля за упълномощаване за **конкретни по вид сделки или действия на разпореждане, както и общо видът разпореждане - възмездно или безвъзмездно**. Само в този случай нотариалната заверка на съдържанието на пълномощното ще осигури целената от законодателя гаранция, че пълномощникът няма да злоупотреби с правата , които то му дава, и това ще повиши правната сигурност, включително гарантирайки в по-голяма степен правата и на трети лица. При посочване в пълномощното на конкретен вид сделка или действия на разпореждане/ продажба, дарение, прехвърляне срещу задължение за издръжка и гледане и пр./, както и общо видът разпореждане /възмездно или безвъзмездно/, преценката за съответствието между извършеното от пълномощника правно действие и волята на упълномощителя ще може да се направи във всеки отделен случай съобразно очертаните в пълномощното граници на представителната власт, което ще сведе до минимум злоупотребата от страна на „измамни" пълномощници. Тълкуването на правните норми трябва да има за последица предотвратяване на бъдещи спорове , а не да е предпоставка за нови такива с неясен изход и при липса на каквато и да е предвидимост за страните .

съдия Веска Райчева

съдия Дияна Ценева

съдия Емануела Балевска

съдия Бранислава Павлова

**Особено мнение по т. 2 и 3 от Тълкувателно решение № 5/2014 на
Общото събрание на Гражданската и Търговската колегии на
Върховния касационен съд по гр.д. № 5/2014**

В т. 2 от тълкувателното решение се приема, че договор, сключен от лице, без да има представителна власт, е в състояние на висяща недействителност и не поражда целените с него правни последици. Същите настъпват, ако лицето, от името на което е сключен договорът, го потвърди съгласно чл. 42, ал. 2 ЗЗД. При липса на потвърждаване, на недействителността може да се позове само лицето, от името на което е сключен договорът, но в мотивите по т. II.5. от отговора на този въпрос е посочено, че „Според общоприетото, традиционно разбиране за понятието „относителна недействителност“, както тя е дефинирана и в мотивите към т. 1 от ТР № 1/19.05.2004 г. на ОСГК на ВКС, същата предполага действителна правна сделка, която поражда желаните и целени правни последици, но по силата на закона тази сделка няма действие спрямо едно или няколко лица ... Поради това, договорът, сключен чрез мним представител, неразполагащ с представителна власт, не може да е относително недействителен спрямо мнимо представлявания, тъй като последният е страна по този договор, а не трето за него лице“.

Общоприето е единствено разбирането, че ЗЗД съдържа общи правила само за две от формите на недействителността (в широк смисъл) -нищожност и унищожаемост. ЗЗД не съдържа общи правила за недействителността в тесен смисъл, т. нар. относителна недействителност. Общи правила за относителната недействителност не са изведени нито в правната доктрина, нито в съдебната практика. Относителната недействителност не е предмет на изучаване в научната дисциплина „гражданско право“. Отделните случаи на относителна недействителност са уредени в на отделни места в ЗЗД и в други закони (СК, КТ, ЗН и др.), като всеки отделен случай се изучава в съответната научна дисциплина. В съдебната практика различните случаи на относителна недействителност са обсъждани отделно, не съществува съдебна практика, в която да са изведени общи правила за два или повече отделни случаи на относителна недействителност.

От изложеното следва, че установената единствено в интерес на ненедлежно представлявания недействителност, на която само той може да се позове съгласно разпоредбата на чл. 42, ал. 2 ЗЗД, означава, че тази недействителност е уредена само спрямо него, т.е. е относителна, но е във висящо състояние докато възможността за потвърждаване съществува. Тази недействителност показва сходства с недействителността по чл. 24, ал. 4 СК (чл. 22, ал. 3 СК отм.). Разликата между тях е, че договорът

поражда действие за презумптивно представлявания, но той може в определен срок той го оспори с иск; докато по отношение на мнимо представлявания договорът не поражда действие докато не бъде надлежно потвърден.

В т. 3 от тълкувателното решение се приема, че договор, при който представителят на едната страна се е споразумял с другата страна във вреда на представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, не поражда целените с него правни последици и е недействителен. На тази недействителност може да се позове само представляваният или неговите универсални правоприменители, но в мотивите по т. III.5. от отговора на този въпрос е посочено, че „договорът, сключен чрез представител, увреждащ представлявания по смисъла на чл. 40 ЗЗД, не може да е относително недействителен спрямо представлявания, тъй като последният е страна по този договор, а не трето за него лице. Освен това, след като съгласно разпоредбата на чл. 40 ЗЗД такъв недействителен договор не поражда действие за представлявания, той не би могъл да породи правни последици и за насрещната страна по него, т.е. - такъв договор изобщо не поражда правни последици - няма обвързаност и за двете страни по него, и за тях не възникват насрещни права и задължения, както и транслативен ефект по чл. 24, ал. 1 ЗЗД. Следователно, установената макар и единствено в интерес на представлявания, недействителност, на която само той може да се позове съгласно разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, не означава, че тази недействителност е относителна спрямо него".

От изложеното по-горе във връзка с мотивите по втория въпрос следва, че установената единствено в интерес на увредения надлежно представляван недействителност, на която само той може да се позове съгласно разпоредбата на чл. 40 ЗЗД, означава, че тази недействителност е уредена само спрямо него, т.е. е относителна. Тази недействителност също показва сходства с недействителността по чл. 24, ал. 4 СК (чл. 22, ал. 3 СК отм.) - и в двата случая договорът поражда действие за представлявания, но презумптивно представляваният може го оспори с иск в определен срок; докато увреденият надлежно представляван няма срок и може да оспори договора във всякаква извънпроцесуална или процесуална форма, а не само с иск.

Борислав Белазелков

Светла Димитрова

Веска Райчева